

Иван Грозный – завоеватель Полоцка (новые документы по истории Ливонской войны).

Сост., подгот. к публ., вступ. ст. В. Ю. Ермак; описание рукописи К. Ю. Ерусалимский (*Три столетия Восточной Европы (XV–XVII вв.)*). Серия изданий источников, т. 1). Санкт-Петербург: Дмитрий Буланин, 2014. 484 с., 500 egz., ISBN 978-5-86007-768-3

Jau tampa gera tradicija, kad beveik kasmet pasirodo po naują arba net kelias Lietuvos Metrikos knygų publikacijas, kurias išleidžia Lietuvos, Baltarusijos, Lenkijos, Rusijos arba Ukrainos mokslininkai. Šiuo atveju 2014 m. tapo „eiliniais“ LM publikacijų požiūriu, kadangi buvo išleistos net 3 naujos knygos¹. Prie vienos jų apsistosime.

Bendradarbiaujant Sankt Peterburgo ir Maskvos mokslininkams Dmitrijaus Bulanino leidykloje buvo išleista originali XVI a. pabaigos LM knyga Nr. 573. Remiantis Stanislavo Ptašickio katalogu, ji priskiriama Surašymo knygų skyriui Nr. 16². Knyga šiuo metu saugoma Rusijos valstybiniame senųjų aktų archyve Maskvoje (*Российский государственный архив древних актов*), fonde Nr. 389 (Lietuvos Metrika), ap. 1, s. v. nr. 573.

Publikacijos pavadinime LM terminas nefigūroja, o knygos pavadinimas viršelyje skelbia: „Иван Грозный – завоеватель Полоцка“ (*Ivanas Rūstusis – Polocko užkariautojas*). Apie tai, kad publikuojama būtent LM šaltinių korpusui priskiriama knyga, skaitytojas pirmą kartą informuojamas antrajame knygos puslapyje – pateiktoje trumpoje publikacijos anotacijoje. Toks leidėjų sprendimas neturėtų stebinti skaitytojų, kadangi remdamiesi panašiais principais per mažiau nei dešimtmetį Maskvoje buvo išleistos dar dvi LM korpuso knygos: LM–228 „Vitebsko

vaivados Motiejaus Kločkos teismo knyga“ ir LM–6³.

Ši LM–573 yra išskirtinė – ji yra ne Lietuvos didžiųjų kunigaikščių arba kitų Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės institucijų, bet Maskvos Didžiosios Kunigaikštystės raštinės produktas. Šaltinis buvo sudarytas tuo metu, kai Livonijos karo epochoje dalį Polocko vaivadijos teritorijos 1563–1579 m. buvo užgrobusi MDK, o jos caras Ivanas Rūstusis pradėjo maskvėnišką krašto kolonizavimą. Šaltinyje yra surašytos 1567–1572 m. žemėvaldos suteiktys, kuriomis buvo apdovanoti Maskvos valstybės tarnybiniai žmonės naujai prie valstybės prijungtose teritorijose. Knygos autorystė priskiriama tuo metu naujų teritorijų matavimo darbus vykdžiusiems ir prižiūrėjusiems Maskvos valstybės djakams (*дьяк*), padjakiams (*подьячий*) ir raštininkams, kurie kaip vykdytų darbų ataskaitą parengė vientisą žemėvaldos suteikčių aktų knygą. Anot publikacijos tekstą parengusios ir dalį komentarų parašiusios Violetos Jermak, ši aktų knyga į Lietuvą pateko po to, kai Polocką susigrąžino Stepono Batoro kariuomenė 1579 m.⁴, tačiau dar XVII a. pirmosios pusės sudarytuose LM knygų

³ *Судебная книга витебского воеводы М. В. Клочко, 1533–1540*, подготовили В. А. Воронин, А. И. Груша и др., Москва, 2008. Tik publikacijos priešlapyje nurodoma, kad publikuojama LM 228 knyga. *Акты, относящиеся к истории западной России*, т. 1(6): Сборник документов канцелярии великого князя литовского Александра Ягеллончика (1494–1506 гг.). Шестая книга записей Литовской метрики, [составители тома: М. Е. Бычкова, О. И. Хоруженко, А. В. Виноградов]. Москва, Санкт-Петербург, 2012.

⁴ Žr. aptariamoje publikacijoje: В. Ю. Ермак, Полоцкая писцовая книга 1567–1572 гг. – книга Литовской метрики № 573, с. 11.

¹ Visos aptariamoms šiame *Lietuvos Metrikos naujienu* numeruje.

² С. Пташицкий, *Описание книг и актов Литовской Метрики*, Санкт-Петербург, 1887, с. 163.

sąrašuose ji nėra minima⁵, o į LM kompleksą ji turėjo patekti iki 1786 m.⁶

LM–573 publikaciją sudaro trys dalys: Įvadas ir apibendrinimas, publikacijos tekstas bei asmenvardžių ir geografinė rodyklė. Įvade rengėjai detalčiai aptarė ir pristatė šaltinio atsiradimo ir archyvavimo aplinkybes, daug dėmesio skyrė centrinės valdžios politikos pažinimui naujai prijungtų teritorijų kontekste bei išanalizavo publikuojamos knygos sandarą. Itin išsamiai buvo apsisistota ties geografiniu-administraciniu aspektu. Įvadinę dalį labai praturtino rengėjų sudaryti žemėlapiai, kurie iliustruoja suteiktų valdų geografiją, tikėtinus maršrutus, kuriais judėjo žemėvaldos suteiktis vykdę centrinės valdžios paskirti pareigūnai. Kodikologinis rankraščio aprašymas yra standartinis tokio pobūdžio publikacijose. Aptarta išorinė ir vidinė knygos sandara, proveniencijos ir marginalijos bei vandenženkliai. Manytume, kad nepatogumų publikacijos skaitytojui sukelia ne publikacijos tekste, o įvadinėje jos dalyje pateiktos marginalijos.

Publikacijos tekstas yra trijų sluoksnių. Šalia pagrindinės šaltinio publikacijos nuorodose pateikiami dar du šio teksto variantai. Vienas jų – tai XVIII–XIX a. sandūroje grafo Fiodoro Tolstojaus (1758–1849) užsakyму padaryta knygos kopija, kuri dabar saugoma Rusijos nacionalinės bibliotekos (*Российская национальная библиотека*) Rankraščių skyriuje⁷. Antras – XIX a. pabaigoje Rusijos geografijos draugijos parengta dalies ran-

kraščio publikacija, kuri buvo išleista 1877 m.⁸ Pagal nutylėjimą rengėjai nepaprastino publikacijos kalbos, todėl tekste naudojamos senosios „senrusių“ kirilicos raidės, tačiau tekstas vis tiek „neišvengė“ sumoderninimo. Visos originalo tekste esančios žodžių santrumpos buvo išskleistos (originale praleistos raidės pažymėtos kursyvu). Taip pat publikacijoje buvo sumoderninti „senieji“ skaitmenys, originalo tekste žymėti kirilicos raidėmis, publikacijos tekste jie buvo pakeisti arabiškais skaitmenimis.

Silpniausia publikacijos vieta turėtų būti laikomos rodyklės. Matyt, neverta peikti knygos leidėjų dėl to, kad buvo atsisakyta sudaryti dalykų rodyklę ar nominalų dokumentų sąrašą, dėl kurių būtų lengviau dirbti su publikacijos tekstu. Detalesnė pažintis su asmenvardžių rodykle parodė, kad ji sudaryta labai nepaslankiai. Asmenvardžiai pateikti pavardės principu, todėl kai publikacijos tekste asmuo įvardijamas tik vardu arba vardu ir tėvavardžiu/protopavarde (*полнотчество*), reikia gerokai pavargti, kad asmuo būtų identifikuotas. Pavyzdžiui, kazokų šimtinkas Nejelovas Ryčkovas Jurevičius (*Неелов Рычков Юрьевич*, p. 443) publikacijos tekste taip pat įvardijamas Ryčku (*Рычком/Рычка*, p. 189, 191), tačiau atsivertę asmenvardžių rodyklę ties raide „P“ tokio asmens arba bet kokios kitos nuorodos nerastume.

Patikrinus dešimt atsitiktinai pasirinktų asmenvardžių ir vietovardžių, kurie minimi rodyklėse, paaiškėjo, jog nėra užfiksuoti visi atvejai, kada asmuo arba vietovė buvo paminėti publikacijos tekste, įvade arba apibendrinime, todėl neverta besąlygiškai pasitikėti rodyklių duomenimis. Toliau tekste pateiksime tik keletą pavyzdžių. „Lietuva“ ir „Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė“ minimos ne tik puslapiuose 6,

⁵ Г. Голенченко, Реестр книг Метрики Великого княжества Литовского 1623 г., *Исследования по истории Литовской Метрики. Сборник научных трудов*, ч. 2, Москва, 1989, с. 336–374; D. Antanavičius, Originalių Lietuvos Metrikos XVI a. knygų sąrašas, *Istorijos šaltinių tyrimai*, t. 4, sudarė A. Dubonis, Vilnius, 2012, p. 157–184.

⁶ В. Ю. Ермак, Полоцкая писцовая книга, с. 12.

⁷ В. Воронин, Московские писцовые книги белорусского Подвинья: исторический источник на границе мира и войны, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos šaltiniai. Faktas. Kontekstas. Interpretacija*, [sudarė] A. Dubonis (redkol. pirm.) ir kt., Vilnius, 2007, p. 317.

⁸ Писцовая книга Полоцка и Полоцкого повета, *Писцовые книги Московского государства*, ч. 1, отд. 2, под ред. Н. В. Калачева, Санкт-Петербург, 1877, с. 421–566.

7 ir 11 (p. 455, 464), bet taip pat 9, 10, 12, 35, 430–432. Atrodo, kad asmenvardžių rodyklėje nurodomas dažniausiai tik vienas asmens paminėjimas konkrečioje suteiktyje, tačiau toks rodyklės sudarymo principas nėra aptartas Įvade arba jokioje kitoje knygos dalyje. Borisovas Filipas Michailovas (Борисов Филипп Михайлов, p. 434), du kartus apdovanotas valdomis, anot asmenvardžių rodyklės, minimas p. 308 ir 356. Peržvelgę tekstą pastebėjome, kad tas pats asmuo

minimas ir p. 309, ir p. 357. Taip pat šimtininkas Zmejevas Jakovas (Змеев Яков, p. 438), anot asmenvardžių rodyklės, minimas knygos p. 30, 36 ir 232, tačiau tą patį asmenį galime aptikti p. 236 ir 417.

Nepaisant išsakytų pastabų, galime pasidžiaugti, kad dar viena LM knyga tapo prieinama mokslininkams, o į *metrikantų* gretas įsiliejo naujos pajėgos.

Andrej Ryčkov
(Vilnius, Lietuvos istorijos institutas)